

Litteratur

Ny juridisk litteratur

Civilrätt

Anders Agell m.fl. Äktenskapsrätten och successionsrätten i de fem nordiska länderna. Om möjligheterna och nyttan av lagharmonisering. En sammanfattande rapport (TemaNord 2002:538, 55 s.).

Jeanette Katzin Asketorp, Per Henning Grauers, Mats Rosén och Lars Tegelberg Fastighetsmäklaren — en vägledning (Norstedts 2003, 172 s.). En introduktion till fastighetsmäklarlagen. Boken behandlar också kapitalbeskattning av bostadsrättsöverlåtelse, god fastighetsmäklarsed samt civilrättsliga regler om bostadsrätts- och fastighetsöverlåtelse.

Hans Danielsson och Lars-Göran Sund Familjeägda aktieföretag och generationsskiftet — en översikt (Iustus 2003, 75 s.). Boken behandlar arv, testamente, gåva och försäljning inom och utom familjen.

Europaföretag (Ds 2003:15, 240 s.). Förslag till en ny lag om denna typ av aktieföretag.

Historiska arrenden. En kartläggning (Ds 2003:11, 68 s.).

Marknadsdomstolens avgöranden 2002 (Norstedts 2003, 579 s.).

Christian Nilsson och Richard Wessman Immaterial- och marknadsrätt. Redigerade rättsfall med inledande kommentarer (Norstedts 2003, 296 s.). Undervisningsmaterial med 27 bearbetade rättsfall som ordnats systematiskt under rubrikerna Litterära och konstnärliga verk, Kännetecken, Teknik, Design, Modern teknik och Marknadsrätt.

Per Jonas Nordell Marknadsrätt för juridisk översikt kurs (Norstedts 2003, 39 s.). Häfte avsett att

komplettera annan civilrättslig litteratur.

Christina Ramberg och Jan Ramberg Avtalsrätten. En introduktion (2 uppl. Norstedts 2003, 122 s.). Koncentrerad lärobok med betoning på standardavtalsrätt och affärsjuridik.

Reformerade regler om värdesäkring av skadeståndslivräntor (Ds 2003:9, 103 s.).

Stärkt rättsskydd för barn i gränsöverskridande fall (Ds 2003:5, 133 s.).

Per Thorell Företagens redovisning (4 uppl. Iustus 2003, 201 s.). Introduktion i extern redovisning. Den inleds med en rättslig översikt.

Straffrätt

Karin Andersson och Lottie Wahlin Samhällstjänst — i samhällets tjänst? (Brottsförebyggande rådet rapport 2003:3, 64 s.).

Eva Olkiewicz Fängelse i frihet. En utvärdering av intensivövervakning med elektronisk kontroll (Brottsförebyggande rådet rapport 2003:4, 53 s.).

Karin Påle Villkor för utlämning (Iustus 2003, 442 s.). Akademisk avhandling om den svenska utlämningsrätten. Varje i lagen angivna förutsättning för utlämning behandlas. Också samspelet mellan de olika villkoren analyseras.

Processrätt

Lars Heuman Arbitration law in Sweden: practice and procedure (Juris Publishing, New York 2003, 851 s.). Framställning om skiljedomsrätt. Boken är en uppdaterad och översedd översättning av Swedish arbitration (1999).

Överskottsinformation (Ds 2003:13, 151 s.).

Offentlig rätt

Alf Bohlin Kommunalrättens grunder (4 uppl. Norstedts 2003, 271 s.). Omarbetad utgåva som beaktar ny lagstiftning och praxis.

Monika Edlund och *Karin Svandberg* Besöksförbud. En utvärdering av lagen och dess tillämpning (Brottsförebyggande rådet rapport 2003:2, 56 s.).

Carl Norström och *Anders Thunved* Nya sociallagarna med kommentarer, lagar och författningar som de lyder den 1 januari 2003 (16 uppl. Norstedts 2003, 663 s.). Nytt i utgåvan, som ombesörjts av Thunved, är högkostnadsskydd för avgifter inom äldre- och handikappomsorgen, sanktionsavgifter för kommuner som inte verkställer domar enligt socialtjänstlagen och lagen om service och stöd åt funktionshindrade samt äldreförsörjningsstöd.

Trafikkommentarer. Red. *Margaretha Ericsson* (Norstedts 2003, 752 s.). Kommentar till bl.a. trafikbrottslagen, körkortslagen, yrkestrafiklagen, parkeringslagstiftningen och trafikförordningen. Boken är en omarbetning av Trafik — rättsfall, kommentarer, som utkom i 26 upplagor.

Verkställighet vid oklar identitet m.m. Betänkande av Utredningen om översyn av regler och praxis vid verkställighet av avvisnings- och utvisningsbeslut (SOU 2003:25, 302 s.).

Skatterätt

Beskattningen av utomlands bosatta. Betänkande av SINK-utredningen (SOU 2003:12, 238 s.).

Roland Dahlman och *Lars Fredborg* Internationell beskattning. En översikt (Norstedts 2003, 304 s.). Sammanfattande beskrivning för praktiker av gällande regler och praxis på den svenska internatio-

nella beskattningsrättens område. Också OECD:s modellavtal liksom några av de viktigaste svenska dubbelbeskattningsavtalen behandlas.

Fastighetstaxering och beskattning av tredimensionellt avgränsade fastigheter (Ds 2003:19, 47 s.).

Svåra skatter! Betänkande av Skattenedsättningskommittén (SOU 2003:38, 716 s.). Förslag till ändringar i lagarna om energiskatt, skattebetalning, taxering samt självdeklarationer och kontrollavgifter.

Tax law. Scandinavian studies in law volume 44. Red. *Peter Wahlgren* (2003, 415 s.). Flertalet av de 24 artiklarna har inte publicerats förut. De svenska bidragen har skrivits av *Eleonor Alhager*, *Sture Bergström* m.fl., *Mattias Dahlberg*, *Gustaf Lindencrona*, *Nils Mattsson*, *Peter Melz*, *Leif Mutén*, *Roger Persson Österman* och *Kristina Ståhl*, *Robert Pålsson* samt *Christer Silfverberg*.

Ökad rörlighet för sysselsättning och tillväxt. Slutbetänkande av Utredningen om rörlighetsstimulanser (SOU 2003:37, 181 s.). Förslag till ett nytt 11 a kap. i inkomstskattelagen.

Utländsk och internationell rätt

Thomas Erhag Fri rörlighet och finansiering av social trygghet. En rättslig studie av EG-rättens inverkan på medlemsstaternas uttag av avgifter för finansiering av social trygghet (*Santérus* 2002, 539 s.). Akademisk avhandling med en analys av finansieringen av socialförsäkringarna ur ett EG-rättsligt perspektiv. Finansieringsinstrument i Sverige, Danmark, Tyskland och Storbritannien studeras. Principernas överensstämmelse och samspel med nationell rätt och internationell skatterätt behandlas.

David I. Fisher Mänskliga rättigheter. En introduktion (2 uppl. Norstedts 2003, 116 s.). Lärobok om framför allt Europakonventio-

nen där utvecklingen av praxis följts upp.

Allmän och blandad juridik
Festskrift till Åke Frändberg. Red. Anders Fogelklou och Torben Spaak (Norstedts 2003, 369 s.). Bidragen speglar den aktuella rätts-teoretiska debatten och behandlar bl.a. rättens och rättsstatens begreppsliga element och legitimitet, juridisk argumentation, rättens idé- och begreppshistoria samt rättsteorins och rättsvetenskapens uppgifter.

Åsa Gunnarsson Fördelningen av familjens skatter och sociala förmåner (Iustus 2003, 243 s.). Analys av den del av juridiken som bidrar till problem med höga marginaleffekter vid inkomständringar, barns skolslut eller makars separation. I boken diskuteras också möjliga rättspolitiska förändringar som kan förbättra barnfamiljernas sociala och ekonomiska villkor.

Niklas Långström Att bedöma risk för återfall bland antisociala unga.

En kunskapsöversikt (Statens institutionsstyrelse 2003, 51 s.).

Annika Nilsson Rättssäkerhet och miljöhänsyn. En diskussion belyst av JO:s praxis i miljöärenden (Santérus 2002, 191 s.). Två års JO-beslut redovisas och diskuteras i fråga om hur verksamhetsutövarnas rättssäkerhet bevakas och störda grannars rättssäkerhet tillvaratas. Den materiella betydelsen av rättssäkerhetsskyddet belyses.

Annika Rejmer Vårdnadstvister. En rättsociologisk studie av tingsrätts funktion vid handläggning av vårdnadskonflikter med utgångspunkt från barnets bästa (Sociologiska institutionen vid Lunds universitet 2003, 248 s.). Akademisk avhandling som utgår från en enkätundersökning med advokater, domare, föräldrar och socialsekreterare samt en analys av vårdnadsutredningar och tingsrättsdomar. Enligt studien beaktas barnets bästa inte på föreskrivet sätt, och handläggningen syftar inte till att lösa konflikten mellan föräldrarna.

Göran Regner

TITTI MATTSSON, Barnet och rättsprocessen. Rättssäkerhet, integritetsskydd och autonomi i samband med beslut om tvångsvård, Juristförlaget i Lund, 2002, 503 s.

1. En presentation av avhandlingens innehåll och huvudproblemstillinger

Barnet och rättsprocessen, med undertiteln: Rättssäkerhet, integritetsskydd och autonomi i samband med beslut om tvångsvård, er Titti Mattssons doktoravhandling. Med denna avhandlingen har vi fått en ny verdifull byggesten till rettsområdet barnerett.

Arbetet er i hovedsak av rettsdogmatisk karakter, men inneholder også komparative deler og en større empirisk undersøkelse av lännsrettens praksis. Forskningsmetoden er problemorientert, i motsetning til regelorientert. Forfatteren definerer noen klare problem-

stillinger, og forfølger disse gjennom hele avhandlingen. Hun tar utgangspunkt i verdiene rettssikkerhet, integritet og autonomi, og analyserer regler og praksis i lys av disse verdiene. Avhandlingen er ryddig, systematisk og oversiktlig oppbygget.

Formålet med avhandlingen er ifølge forfatteren todelt: Et formål er å undersøke i hvilken grad utformingen og anvendelsen av det regelverk som styrer utredningsarbeidet, bevisprøvingen og beslutningen gir barnet rettssikkerhet, integritetsvern og gradvis stigende autonomi i saker om tvungen omsorgsovertakelse, (tvångsvård med støtte i lag med særskilda bestäm-

melser om vård av unga, LVU) og hvordan kravet til barnets beste kan oppfylles i rettsprosessen.

Et annet formål er på mer prinsipielt plan å formulere og beskrive de særtrekk og den særskilte problematikk vedrørende barns medvirkning, som oppstår i saker som gjelder barnet personlig. Arbeidet handler om saker etter LVU, men rettsreglene og verdier vurderingene bygger på det syn på barn som råder i samfunnet, og det er derfor mulig å applisere grunnleggende tankeganger om barns rettslige stilling på andre situasjoner i samfunnet, der barnet kommer i kontakt med myndigheter og domstoler.

Titti Mattsson angir følgende som avhandlingens tre hovedproblemstillinger:

1. Tilgodeses tradisjonelle rettssikkerhetskrav for barn i beslutningsprosessen?
2. Har barnet et tilfredsstillende integritetsvern i beslutningsprosessen i samsvar med de krav som internasjonale konvensjoner og nasjonale lover oppstiller?
3. Gis barnet gradvis stigende autonomi i beslutningsprosessen i den utstrekning som internasjonale konvensjoner og nasjonale lover angir?

En kanskje like viktig problemstilling kan leses mellom linjene: Hvilken betydning har barnets medvirkning i prosessen?

Under framstillingen presenteres barnet i femininum, hon/henne. De voksne presenteres i maskulinum. Det er åpenbart at det er barnet som er helten i avhandlingen, og det er fint å lese om barnet som henne, men det er en fare for at forfatteren ved denne bruk av genus, av femininum om barn og maskulinum om voksne, er med på å sementere noen holdninger i samfunnet ved å bruke femininum om den presumptivt svakeste gruppen.

Arbeidet omfatter i visse tilfeller myndige personer. Når det gjelder beteendefall etter 3 § LVU, kan tiltak besluttes inntil den unge fyller 20 år. Jeg savner en vurdering av om det er noen prinsipielle forskjeller mellom den aldersgruppen som er umyndig, og den som er myndig. Og i forlengelsen av dette, hvor går de prinsipielle skillelinjene mellom barn og voksne rettsikkerhet, autonomi og integritetsvern i rettsprosessen?

Avhandlingen er delt i fire deler; introduksjon, en undersøkning av gjeldende rett, en empirisk del og en avsluttende del. Vi skal her se nærmere på hver av delene.

2. Avhandlingens del 1 Introduksjon

I kapittel 1 og 3 finner vi en nærmere analyse og avgrensning av noen sentrale begreper: rettssikkerhet, integritet, autonomi og barnets beste. Forfatteren viser hvordan disse verdiene som hun har satt hovedfokus på, er solid forankret i en rekke internasjonale konvensjoner, først og fremst i FNs barnekonvensjon av 1989, men også forankret i FN deklarasjonen av 1948, i FN konvensjonene om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter og om sivile og politiske rettigheter av 1966, og i FNs Kvinnekonvensjon av 1981. Man må også kunne si at de avspeiler generelle folkerettslige prinsipper. Hensynene forankres også på europeisk nivå, især gjennom Den europeiske menneskerettskonvensjonen, EMK. Hun viser også hvordan de samme hensynene kan forankres i svensk intern rett, særlig ved en gjennomgang av offentlige utredninger og lovforarbeider.

2.1 Noen sentrale begreper

2.1.1 Rettssikkerhet

Rettssikkerhetsbegrepet har vært analysert av mange, og innholdet varierer noe. Det har imidlertid en

kjerne som angår vern av individet mot overgrep fra det offentliges side. Titti Mattsson konsentrerer seg om de prosessuelle sidene, nærmere bestemt kravet på forutsigbarhet, kontrollerbarhet og likebehandling i loven og ved rettsanvendelsen, og hun grunngir dette med at det er denne delen av rettssikkerhetsproblematikken som er særlig interessant i saker som gjelder barn.

Jeg er enig i avgrensningen fordi avhandlingens tema dreier seg om den rettslige prosessen, men ellers synes jeg hun går litt for lett over det særskilte i barnevernsaker og rettssikkerhet i at det ikke *bare* dreier seg om å sikre private parter vern mot offentlige inngrep, men at de ulike private partene — her foreldrene og barnet — kan ha motstridende interesser, og at staten også har en plikt til å verne barnet mot sine egne foreldre. Jeg synes også at forfatteren i for liten grad går inn i en diskusjon av hvorfor, på hvilken måte forutsigbarhet, kontrollerbarhet og likebehandling er viktig for barn i saker om tvangsvård. Er for eksempel hensynet til likebehandling viktig for barnet? Er det viktig for et barn som lever i en situasjon med mishandling ikke å bli tatt under tvangsvård, dersom andre barn i tilsvarende situasjon ikke fanges opp?

Dette forhindrer ikke at det er positivt at forfatteren analyserer kravet om rettssikkerhet for barn. Etter min mening er det alt for ofte slik at barnevernlitteraturen, kanskje særlig den samfunnsvitenskapelige litteraturen, stiller opp foreldrenes rettssikkerhet som en motsetning til vern av barna, mens barns rettssikkerhet glemmes.

2.1.2 Integritetsvern

Avhandlingen omhandler ikke de materielle aspektene ved tvangsvård, og dermed heller ikke integ-

ritetsaspektene ved at det treffes beslutninger om tvang.

Det er vernet av barnets personlige integritet *i ideell mening* som undersøkes, og omfatter dels kravet om respekt for barnets meninger, ønsker og verdier, dels barnets rett til å bestemme henholdsvis hvilken informasjon om barnet selv som skal gis til andre, og hvilken informasjon barnets selv skal motta. Forfatteren sier at noe forenklet uttrykt kan barns integritetsvern i den rettslige prosessen sies å omfatte respekt for informasjon til, fra og om barnet. Og det er i denne betydningen hun anvender begrepet. I denne sammenhengen kunne det kanskje vært sagt noe mer om retten til *verdighet* som en grunnrettighet for barn.

2.1.3 Autonomi

Autonomi forstås slik at den som berøres av konsekvensene av en beslutning må ha rett til å være involvert i prosessen, ha mulighet til å påvirke beslutningen, og i visse tilfeller bestemme selv. Eksempel på det siste er at det processberøriga barnet — barn som har rett til å ytre seg i saken sin — selv får bestemme om det vil benytte en slik rett.

Det gis ingen fast definisjon av integritets- og autonomibegrepet i svensk lovgivning, og det gis lite veiledning om hvordan disse verdiene skal virkeliggjøres i rettsanvendelsen (rättstilämpingen). Denne avhandlingen innebærer dermed et prisverdig steg i retning av å frembringe en dypere innsikt på dette feltet.

2.1.4 Barnets beste

Det er i våre dager ikke mulig å skrive en doktoravhandling innen barnerett uten å komme inn på prinsippet "barnets beste", og denne avhandlingen er intet unntak i så måte. Forfatteren henviser

samvittighetsfullt til BK art 3, og det grunnleggende prinsipp om at hensynet til barnets beste skal "komma i det främsta rummet" i tiltak som gjelder barn. Selv om begrepet barnets beste har funnets i svensk lovgivning helt siden 1920-tallet, kan man vel si at det skjedde et paradigmeskifte i og med barnekonvensjonen, og prinsippet ble som et ledd i tilpassingen til konvensjonen, innført ikke bare i barnevern og familie Lovgivingen, men også i socialtjenesteloven og utlendingslovgivingen. Det kunne ha vært av spesiell interesse i denne avhandlingen om forfatteren hadde vurdert enda nærmere forholdet mellom barnets beste og kravet om autonomi for barnet.

I forlengelsen av diskusjonen, og for å systematisere faktorer som kan inngå i en prøvning av barnets beste, anvender forfatteren begrepsparet barnets behov og barnets interesser. Med barnets behov forstår hun det voksne anser at barn behøver, man snakker *om* barnet, og forfatteren skriver at det "kan även betecknas som ett objektivt betraktelsesätt, eller et utenfraperspektiv" s. 37.

Med barnets "intressen" forstår hun hva barnet behøver sett ut fra barnets egen synsvinkel. Hun redegjør for barnets egen oppfatning om sin situasjon, og kaller det et subjektivt betraktelsesätt eller et innenfraperspektiv.

Disse begrepsparene deler hun igjen opp i typiske behov og spesielle behov, respektive typiske og spesielle intressen. Det typiske er da slike behov barn generelt har, mens de spesifikke behovene gjelder hva de voksne anser at nettopp dette barnet behøver. Skillet er viktig, især når det gjelder vurdering av om utredningen er god nok, om den gjelder det spesielle barnet saken dreier seg om, og tilsvarende om domsmotiveringen holder mål. Dette kommer forfat-

teren tilbake til især ved den empiriske analysen av länsrettens praksis.

Inndelingen fungerer bra, selv om jeg stiller meg tvilende til at en betraktelsesmåte blir objektivt, som følge av at det er en voksen som definerer barnets beste.

2.2 Metode

Vi er på et område hvor det mangler veiledning gjennom rettspraksis, og lovforarbeidene ser ut til å være svært viktige kilder. Her vil jeg bare trekke fram enkelte forhold når det gjelder forfatterens rettsvitenskapelige metode.

I blant blir skildringene av for allmen karakter. Forfatteren viser til lov, rettspraksis, utredninger, litteratur, men stopper der og fullfører ikke diskusjonene med egne argumenter og tar standpunkt, eksempelvis s. 176–177 om aldersgrense for prosessbehørighet og s. 170 om initiativrett for barn. Framstillingen blir til dels deskriptiv, men ikke analytisk.

Avhandlingen inneholder komparative elementer, en sammenligning med norsk og engelsk rett. Formålet med dette er å rette blikket utad, analysere svensk rett i lys av likheter og forskjeller i forhold til disse landene. Dette er positivt og et klart pluss for avhandlingen, det viser belesthet, og forfatteren anvender materialet aktivt i sin vurdering av svensk rett.

Det er likevel visse problemer med komparasjon, selv innenfor så like kulturer som våre. Et spørsmål er om de landene hun sammenligner er heldig valgt, når man vet hvor forskjellig de prosessuelle systemene er. Et annet spørsmål er hva sammenligner man og hva sammenligner man ikke? For eksempel ville jeg her etterlyse noe om hvor omfattende bruk av sakkyndige er i de respektive land, og om det er forskjeller i hvordan de sakkyndige kan bidra til at barnets

spesifikke interesser blir belyst. I enkelte situasjoner sier forfatterne "Look to Norway", når det gjelder våre regler om barnets gradvis stigende autonomi i prosessen etter bvl § 6-3, og retten til å få alders-tilpasset informasjon. Det som mangler, men som man neppe kunne forvente at Titti Mattsson skulle ha undersøkt, er hvordan disse reglene fungerer i praksis; er barna i Norge bedre stilt enn de svenske, eller skorter det også her når man kommer til den praktiske virkelighet og gjennomføringen av loven? Hjelper det at disse rettighetene er nedfelt i loven? Her skulle det være muligheter for et nytt doktorgradsprosjekt.

EMK gjelder som svensk lov siden 1. januar 1995. Forfatteren skriver at Den europeiske menneskerettsdomstolen, EMDs praksis er en betydningsfull rettskilde ved fastsettelsen av gjeldende rett. Da tenker jeg at praksis vedrørende EMK art 6 om retten til en rettfærdig rettergang, og artikkel 8 om retten til respekt for familielivet, må være helt sentral. Slik praksis er imidlertid bare i svært begrenset grad trukket inn i avhandlingen i framstillingen av gjeldende rett, i kapitlene 4-7. Jeg hadde forventet en undersøkelse av om EMD har stilt noen krav til barnets rolle i rettsprosessen.

Praksis fra EMD trekkes likevel inn i avhandlingen på flere andre steder. Problemet er da at forfatteren ikke anvender originalkildene, men henviser til dommene slik de er framstilt av Danelius i Svensk Juristtidning. Danelius er nok en kapasitet, men likevel er dette uakseptabelt i en doktoravhandling.

Jeg savner også en diskusjon av hvordan motstrid løses hvis svensk rett og praksis etter EMK ikke er i samsvar? Hva hvis man i Sverige mener at svensk rett gir barnet bedre beskyttelse og en sterkere autonomi på bekostning av foreld-

rene, og EMD i sterkere grad betrakter familien som en enhet. I hvor stor grad kan man da holde fast ved de svenske verdioppfatningene?

Barnekonvensjonen er ikke inkorporert i svensk rett, men forfatteren sier at konvensjonen påvirker gjeldende rett som tolkningsfaktor, og den har stor betydning ved tolkning av uklare regler. Her savner jeg forfatterens synspunkter på den manglende inkorporeringen, og jeg stiller meg noe tvilende til i hvilken grad forfatteren lykkes i å anvende konvensjonen ved tolkningen av uklare regler og synliggjøre at konvensjonen virkelig har stor betydning ved slik tolkning.

2.3 Noen perspektiver som etterlyses

I kapittel 2, "Den sociala barn- och ungdomsvården — en bakgrundsbeskrivning," presenteres det materielle utgangspunktet for arbeidet. Her presenteres historikk, sosialtjenestens rolle i dag, de materielle forutsetninger for tvangstiltak, og reglene om tvangsinngrep i Norge og England. Det er nedlagt et stort arbeide, kapitlet viser at forfatteren har gode kunnskaper, og slike kapitler er ofte med i doktoravhandlinger, også i min egen. Mitt spørsmål er om det bør være slik? Det vil alltid være en balansegang mellom hvor mye og hvilket allment stoff man skal ha med, i forhold til det som spesifikt angår undersøkelsens tema.

Etter min oppfatning er dette kapitlet unødvendig langt, s. 41-118, nesten 80 sider, det er beskrivende og lite problematiserende eller analytisk. Forfatteren kunne med fordel heller ha brukt tiden på å plassere temaet innenfor en mer rettsteoretisk eller rettsfilosofisk ramme om barn og rettigheter generelt. Eksempelvis: Hvilke verdier bygger man på i synet på barn som subjekt contra ob-

jekt. Er det ulikheter i synet på barn nasjonalt og i de internasjonale konvensjonene Sverige er bundet av? Det kunne ha vært av verdi å knytte barns stilling i rettsprosessen opp mot visse grunnrettigheter, og på den måten få bragt fram en enda dypere erkjennelse av hvilke grunnleggende verdier barna sikres eller frarøves i prosessen. For eksempel kunne retten til autonomi/selvbestemmelse knyttes til grunnrettigheter som retten til liv, personlig frihet, integritet i vid forstand, bevegelsesfrihet og ytringsfrihet.

Dette leder over til et annet tema av overordnet karakter, og dreier seg om bruk av resultater fra andre vitenskaper, "beteendevitenskaper", psykologi, sosiologi og pedagogikk i rettsvitenskapelige arbeider. Et begrep som gjennomsyrrer denne avhandlingen er barnets modenhet/"mognad". Slik jeg ser det, avhenger barns autonomi av hvordan voksne konstruerer alder, modenhet og kapasitet, hvilken utviklingsteori man baserer seg på. Jeg savner en nærmere undersøkelse av om det lovgiver og domstolene bygger på og forstår om barns modenhet, er oppdatert kunnskap, i samsvar med nyere forskning innenfor sosiologi og psykolog, eventuelt hvilke teorier lovgiver og praksis baserer seg på. Det hadde vært et klart pluss om forfatteren her kunne ha bidratt til å formidle kunnskap fra disse vitenskapsfeltene, over til det juridiske fellesskapet.

3. Avhandlingens del II En undersøkning av gällande rätt.

Del II kalles En undersøkning av gällande rätt. "Gjeldende rett" er et begrep som diskuteres flittig innenfor norsk rettsvitenskap. Jeg savner en nærmere presentasjon av hvordan forfatteren definerer gjeldende rett, som et utgangspunkt for denne framstillingen.

3.1 Kapittel 4 Rättssäkerhet, integritetsskydd och autonomi genom behörighet og representation

I norsk språkdrakt handler dette kapitlet om barns partsstatus og prosessuelle handleevne. Her gjennomgås både svensk, norsk og engelsk rett, og forfatteren viser hvilke likheter og forskjeller det er mellom landene, og diskuterer styrke og svakheter ved de ulike systemene. Hun konstaterer at norske barn her har den svakeste rettssikkerheten, i og med at partsstatus som hovedregel ikke oppnås før barnet er 15 år, med unntak av saker som gjelder atferdsproblemer, beteendefall.

Svensk rett skiller mellom partsbehörighet og processbehörighet. Alle barn har partsstatus i saker som gjelder tvangsvård. Men først når man er 15 år regnes det som processbehörig og kan selv utøve sine partsrettigheter. En sentral del av partsbehörigheten mangler i saker om tvangsvård, barnet er nemlig ikke er gitt initiativrett. Forfatterens synspunkter på dette etterlyses. Hun beskriver også en diskusjon om senking av aldersgrensen for processbehörighet til 12 år, som endte med at aldersgrensen ikke ble senket. Heller ikke her fremgår forfatterens egne standpunkter.

Alle barn har krav på juridisk representasjon, offentlig bitræde, men for barn under 15 år fungerer den juridiske representanten også som stedfortreder for barnet. Barn under 15 år har ikke instruksjonsrett overfor sitt bitræde, slik andre parter har, men det er opp til bitrædet både å tilgodese barnets rettigheter i prosessen og å bedømme hva som er best for barnet. Forfatteren viser problemene med slike doble roller, og hun etterlyser en bedre regulering av hva som er bitrædets oppgave, særlig i forhold til de yngste barna.

På bakgrunn av den komparative framstillingen diskuterer forfatteren også hva som er best, om barns rettslige handleevne i prosessen bør reguleres av faste aldersgrenser eller av en konkret modenhetsbedømmelse, og hun ser styrke og svakheter ved begge alternativene. Hennes konklusjon er, ja takk, begge deler. Aldersgrense, men med mulighet for konkret modenhetsvurdering for dem som er under aldersgrensen. Men hun tar som sagt, ikke stilling til hvor denne aldersgrense bør ligge. Forfatteren ser ut til å ha sans for det engelske systemet, hvor barnet har to representanter; the children's guardian, som ofte er en sosialarbeider, og en jurist som skal være prosessfullmektig for barnet og opptre på vegne av barnet i retten. Hun skriver at i visse tilfeller, hvis det er uenighet mellom de instruksjoner barnet gir til sin jurist og hva the children's guardian mener at juristen bør gjøre, kan the guardian etter ansøking hos retten få oppnevnt sin egen jurist. Jeg savner her en noe mer kritisk diskusjon av om det virkelig tjener barnets rettssikkerhet, integritet og autonomi at et øket antall voksne trekkes inn i saken og får opptre på vegne av barnet. Det er stor fare for at det etableres et skinnendemokrati.

3.2 Kapittel 5 Rättssäkerhet, integritetsskydd och autonomi genom insyns- og yttranderätt

I kapittel 5 er det retten til innsyn og til å ytre seg, som analyseres nærmere. På dette området kan det oppstå konflikter mellom kravet til rettssikkerhet og integritetsvern. I en prosess som bygger på det kontradiktoriske prinsipp, vil partene i utstrakt grad måtte ha innsynsrett i alle opplysninger som foreligger i saken. Her kan det oppstå problemer hvis det foreligger opplysninger om eller fra bar-

net, som foreldrene eller andre ikke bør få innsyn i, av hensyn til å verne barnet. Noen ganger kan det være at barnet i forbindelse med at det gir opplysninger, ber om at disse blir behandlet med fortrolighet. Andre ganger kan det ligge opplysninger om eller fra barnet som er av en slik karakter, at man vurderer at det vil utsette barnet for risiko dersom disse opplysningene blir kjent. Det finnes en svært restriktiv hjemmel for å begrense innsynsretten, men ellers må integritetsvernet for barnet vike av hensyn til rettssikkerheten for de voksne i prosessen, (14 kap. 5 § SekrL).

Det mangler lovregulering av hvordan stedfortreder skal forholde seg til det prosessobehøriga barnet, barn som mangler prosessuell handleevne, når det gjelder informasjonsflyten, og vi har her ingen garanti for at det skjer en likebehandling av barna. Rettssikkerhetsmessig er dermed situasjonen ikke tilfredsstillende for disse barna.

Retten til å ytre seg gjelder uten forbehold for de barna som har prosessuell handleevne, men når det gjelder de yngre barna, er deres mulighet til å bli hørt regulert i LVU 36 §, hvor det stilles opp krav om at det skal være til *nytte* for utredningen at barnet høres, og det må *ikke medføre skade* for barnet. Her konkluderer forfatteren med at det er behov for tydeligere regler som angir hvilke rettigheter barnet har til å komme til tals, og hvilke plikter barnets stedfortreder og domstolen har for å skape gode forutsetninger for at dette skal kunne skje. Forfatteren hevder at retten til å ytre seg avhenger av og må sees i sammenheng med hvilken rett og mulighet man har til å motta informasjon, og at det svenske systemet her lider av betydelige svakheter, s. 235 og s. 252.

Hun sammenligner med norsk og engelsk rett, og påviser at barna på dette området er bedre stilt både i Norge og i England.

3.3 *Kapittel 6 Rättssäkerhet, integritetsskydd och autonomi genom utredningsansvar*

I dette kapitlet behandles utredningsansvaret, og det dreier seg for så vidt om det samme som i forrige kapittel, barnets rett til innsyn og til å ytre seg, men nå i en bestemt fase av saken, i utredningsfasen. Også her ser vi skille mellom det processbehøriga og det processobehøriga barnet. Det sistnevnte har en svak stilling når det gjelder muligheter for å kunne tilføre bevis i saken, ettersom barnet her er prisgitt hva det offentlige bitrædet/stedfortreder mener er viktig å få fram. Den manglende lovregulering av disses oppgaver og ansvar kritiseres igjen. Heller ikke retten har noe lovbestemt plikt til å oppfordre partene til eller selv å frembringe opplysninger fra barnet, slik at beslutningsgrunnlaget blir tilstrekkelig. Ønsket om å høre barnet i 36 § LVU, stilles mot det tidligere nevnte nytte- og skaderekvisitt, som er vanskelig å fortolke.

Også her sammenligner forfatteren med norsk og engelsk rett, og hun påviser at det yngre barnets stilling er bedre i begge disse landene, og særlig i engelsk rett hvor barnets representant er forpliktet til å utrede og redegjøre for barnet synspunkter, ønsker og følelser i henhold til gjeldende rettsregler.

3.4 *Kapittel 7 Rättssäkerhet, integritetsskydd och autonomi genom bevisprövning og beslutsmotivering*

I kapittel 7 finner vi en del allment om bevisvurdering og begrunnelse av avgjørelser, og temaet barnets stilling i rettsprosessen plasseres dermed innenfor denne rettslige rammen. Forfatteren konkluderer

her med at barnets rettsstilling her på flere områder er svakere etter svensk rett enn etter norsk og engelsk rett, både når det gjelder kravet til å trekke inn barnets interesser, dvs opplysninger fra barnet i bevisvurderingen, og når det gjelder graden av autonomi i sakene. Her trekker hun også inn praksis fra EMD i diskusjonen av hvordan hensynet til barnets beste skal inngår i bevisvurderingen.

En faktor ved bevisprøvingen er barnets beste. Forfatteren foreslår at bevis vedrørende barnets behov, respektive barnets interesser, veies sammen ved bevisprøvingen, og at dette redegjøres for i domsgrunnene på en tydelig måte. Slik kan man bedre synliggjøre og tydeliggjøre hvordan bedømmelsen av den rettslige målsetting om at avgjørelsen skal være til barnet beste, er ivaretatt i den enkelte sak.

Hun anbefaler følgende forbedringer når det gjelder domsmotiveringen:

- særskilt utførlige motiver i saker hvor den unge motsetter seg tvangsvård,

- at motivene utformes med et slikt språk at barn som har oppnådd en viss modenhet, har en reell mulighet til å forstå det som er skrevet,

- at begrunnelsesplikten balanseres mot en viss hensynsfullhet mot partene i saken, og at integritetsfølsomme opplysninger om eller fra barnet utelates i den grad de ikke er nødvendige for at rettens resonnement skal framgå. Ellers må integritetsvernet igjen vike for rettsikkerheten.

4. **Del III En empirisk undersøkning av länsrättens beslut enligt LVU**

Forfatteren har foretatt en stor empirisk undersøkelse av praksis i saker om tvangsvård med støtte i 2 og 3 §§ LVU. Hun har gjennomgått 390 beslutninger fra 4 länsretter fra 1998, og materialet analyseres dels kvantitativt og dels kvalitativt. Forfatteren tar for seg de reglene hun har analysert i avhand-

lingens tidligere deler, og stiller spørsmål ved hvordan reglene fungerer i praksis. Den kvalitative delen viser hvordan ivaretagelse av barns rettssikkerhet, integritetsvern og gradvis økende autonomi varierer med sakstype, det er store forskjeller mellom miljøfall og betendefall, og med barnets alder og kjønn. Hun har særlig sett på hvordan informasjon om og fra barn blir inkludert i dommene. I den kvalitative delen undersøker hun hvordan informasjon fra barn ble brukt som bevis, i henholdsvis miljøfall og betendefall. I sistnevnte tilfelle ser det ut til at barnets medvirkning teller negativt for barnet, informasjon fra den unge blir brukt til å styrke bevisene mot den unge.

Denne delen synes jeg er spennende og resultatene er dels oppsiktsvekkende, og viser at det i praksis er rom for store forbedringer både når det gjelder ivaretagelse av barns rettssikkerhet, integritetsvern og gradvis økende autonomi, og at det sannsynligvis kreves lovendringer for å få til disse forbedringene. Særlig rollen som offentlig bitræde for barn må vises oppmerksomhet, og det er grunn til å stille seg kritisk til en oppfatning av at barnets nærvær i en sak alltid kan erstattes av at andre representerer barnet.

For en norsk leser er det et oppsiktsvekkende funn at bare i 5 av 390 saker, er barnets beste nevnt i domsgrunnene.

5. Avhandlingens Del IV Avslutning

Arbeidet konkluderer med at gjennom reglene som gir barnet partsstatus i rettsprosessen, sikres barnet en grunnleggende rettsbeskyttelse, men disse reglene må tilpasses både ut fra sakenes art og

barnets modenhet. Å arbeide for å optimalisere barnets rettssikkerhet, integritetsvern og autonomi er en anbefalt vei å gå i arbeidet med å sikre barnet beste også i andre saker som gjelder barn personlig.

6. Noen avsluttende ord

Denne bokanmeldelsen bygger på min opposisjon under Titti Mattssons doktordisputas. Det hører med til opponertrollen å forsøke å finne svakheter ved arbeidet og trekke i gang en vitenskapelig diskusjon. De svakhetene jeg har påpekt, svekker på ingen måte hovedinntrykket av at dette er et solid arbeide, som trygt kan anbefales å leses av den som har interesse for barnevern eller barns rettsstilling generelt, og som *bør* leses av dem som i kraft av sitt yrke deltar i disse beslutningsprosessene på ulike måter.

Temaet har høy aktualitet, og det foreligger allerede en rekke forslag til endring av LVU for å styrke barnets rettigheter i den rettslige prosessen. Avhandlingen bygger opp under en del av de forslag til endringer som er fremmet gjennom offentlige utredninger, og forfatteren fremmer også egne reformforslag.

Forfatteren lykkes godt i de formål hun har for arbeidet sitt, og hun har klart å utvikle en modell som kan anvendes ved analyse av barns rettslige stilling også på andre situasjoner i samfunnet der barnet kommer i kontakt med myndigheter og domstoler.

Jeg håper forfatteren vil fortsette sin forskergjerning og bidra til en ytterligere utvikling av den nordiske forståelsen av barn og rettigheter.

Trude Haugli

ROBERTH NORDH och PER HENRIK LINDBLOM, Kommentar till RB. Häfte 1. Kapitel 1–9, Iustus Förlag, 2001, 225 s., ROBERTH NORDH, Praktisk process I. Processens ram i tvistemål, Iustus Förlag, 2001, 120 s. samt ROBERTH NORDH, Praktisk process II. Processens ram i brottmål, Iustus förlag, 2002, 118 s.

En trippel från Uppsala

Tre relativt nyutkomna volymer från Uppsala¹ på det processrättsliga området skall här kort kommenteras. Hovrättsrådet och juris doktorn Roberth Nordh finns med som upphovsman till samtliga tre. Professor Per Henrik Lindblom är medförfattare till en av böckerna, nämligen kommentaren. Roberth Nordh är alltså ensam författare till de två böckerna i praktisk process. Gemensamt för de tre böckerna är att de samtliga kan hänföras till baslitteraturen på det processrättsliga området. En skillnad mellan kommentaren och de två andra böckerna är att kommentaren har en existerande kommentar att konkurrera med, medan Praktisk process I och II mer kan sägas utgöra ett komplement till befintlig processrättslig litteratur.

Kommentaren till RB

Enligt förordet är det frågan om ett första häfte av något som är avsett att bli tre femhundrasidorsvolymer. Det låter stort och spännande. Bedömningen av det fullbordade verket får givetvis anstå till dess att det de facto har fullbordats. Det som kort kan och skall kommenteras här är för det första själva företaget, dvs. att ge ut (ytterligare) en kommentar till rättegångsbalken och för det andra innehållet i premiärhäftet.

Författarna har själva i förordet ställt sig frågan om det behövs en ny kommentar till rättegångsbalken. Författarnas egna svar är att

¹ Kommentarens förord anger Uppsala och Malmö som "upphovsorter". Praktisk process I och II anger Malmö respektive Höllviken. Rubriken här åsyftar hemvistet för det utgivande förlaget.

det inte skadar med konkurrens och att den nu aktuella framställningen delvis har en annan inriktning än den hittills vanliga. När det gäller påståendet att konkurrens inte skadar vore det i termer av politisk korrekthet självmord att invända generellt. När det gäller det aktuella området kan jag utan krumbukter hålla med. Den "marknadsuppdelning" professorerna Ekelöf, Olivecrona och Hassler en gång i tiden lär ha gjort på området för processrättslig litteratur är ett otidsenligt fenomen, vilket inte hindrar att den måhända var välgrundad då den gjordes.² Om man ser till rättegångsbalkens dryga halvsekellånga levnad kan man snabbt konstatera att det funnits tre kommentatorer som har avlöst varandra. Numera är det Peter Fitgers lösbladkommentar som först och främst används i det dagliga arbetet på domstolar, advokatkontor och annorstädes. För tjugo år sedan var det Per Olof Ekelöfs Rättegångsserie (som egentligen inte kan åsättas beteckningen kommentar, och knappast inte heller någon annan beteckning. Den är unik!) och dessförinnan Natanael Gärdes kommentar. Från min egen hovrättshorisont har jag konstaterat att det vid överläggningar (nästan) aldrig hänvisas till Ekelöf; och Gärde är nära nog okänd.³ Och detsamma gäller i stort sett

² Enligt "säggen" skulle litteraturbehovet tillgodoses genom att Ekelöf tog hand om civilprocessen, Olivecrona om straffprocessen och Hassler om specialprocessen.

³ Detta gäller alltså generella heltäckande kommentarer. Givetvis har det under årens lopp utkommit mycket processrättslig litteratur av annat slag som används flitigt i det dagliga arbetet.

även för ombudens pläderingar. När det nu dyker upp (början till) en kommentar vid sidan av Fitgers är det enbart positivt. Det har inte minst att göra med processrättens utveckling som lett till en karaktärsförändring av hela rättsområdet. Den typ av kommentar Gärde en gång i tiden skrev, som närmast kan sägas ha en karaktär av "lagförklaring", kunde säkert motiveras i rättegångsbalkens barndom, då behovet av att bryta inflytandet av den äldre rättegångsbalken var stort. Numera har rättegångsbalken mer än väl "satt sig" och dessutom utvecklats mot ett mindre imperativistiskt instrument. Med det menar jag att rättegångsbalken i dag — såväl för domare som parter — innehåller färre obligatoriska och tvingande regler och i stället fler dispositiva och fakultativa regler. Det gäller givetvis främst civilprocessen. Balken ger i dag ett större utrymme för att välja mellan olika sätt att handlägga ett mål beroende på målets karaktär och omfattning. Det ställer större krav på processdeltagarnas kreativitet och fantasi. Och det ställer också större krav på tillgång till källor för att föda denna kreativitet och fantasi. I och med att det helt enkelt finns flera handlingsvägar i skilda processituationer ökar också kraven på flexibilitet. Man kan inte i samma utsträckning som tidigare göra som "man alltid brukar göra". Och det är inte heller så att det enbart är *en* av dessa vägar som är den "rätta". De olika tänkbara handlingsvägarna kan vara mer eller mindre lämpliga i det enskilda fallet, men ingen av dem behöver vara "fel". I en sådan situation är det givetvis nyttigt med tillgång till insiktsfulla kommentarer (obs, pluralis). På så vis får tillämparen ökade möjligheter att utnyttja den flexibilitet som numera är inskriven på många håll i rättegångsbalken. För flexibiliteten innebär ju

inte att man får göra hur som helst. Det är i stället frågan om en flexibilitet inom den ram som rättegångsbalken utgör. Det innebär bl.a. att man kan tvingas att behöva argumentera för *lämpligheten* — inte riktigheten — av ett visst handlingsätt. I sådana situationer behövs det ammunition. Det är givet att det då är av stort värde att ha tillgång till flera kommentators syn på en och samma fråga. Så jag skulle vilja gå ett steg längre än författarna och säga att det inte bara är så att konkurrens inte skadar, utan konkurrens främjar med all säkerhet en god rättstillämpning på området.

I enlighet med vad jag ovan anfört behöver man alltså inte motivera en ny kommentar med att den, som författarna uttrycker det, har "en delvis annan inriktning än den hittills vanliga". Målet sägs därvid vara att ge "läsaren snabba svar om gällande rätt och på ändamålskäl grundade öppna besked om författarnas ståndpunkter i kontroversiella frågor". Om detta är en "delvis annan inriktning" känner jag mig inte helt övertygad om. Och jag undrar om Peter Fitger gör det. Men som sagt; det saknar egentligen betydelse.

Vad kan man säga om innehållet då? Om man ser till rättegångsbalkens olika delar hör väl de nu kommenterade kapitlen (1–9 kap.) inte till de mest spännande. De grundläggande bestämmelserna om domstolar, domare, åklagare och advokater m.m. är givetvis nödvändiga ingredienser i en rättegångsbalk, men bestämmelserna hör inte i främsta rummet till de delar av balken som jag ovan påstått ger tillämparen möjligheter att inom en given ram välja mellan mer eller mindre lämpliga handlingsätt. I stället är det väl så att just de aktuella kapitlen tillhör balkens mer rigida delar, där det faktiskt finns ett enda korrekt "fa-

cit” för en ställd fråga. Det innebär att utrymmet för att lämna på ändamålsskäl grundade redovisningar av egna ståndpunkter i kontroversiella frågor inte är så stort. Men denna del måste givetvis vara med när ambitionen är att ge ut en heltäckande kommentar.

I det aktuella häftet kommenteras alltså rättegångsbalkens nio första kapitel. Förtjänstfullt är därvid att kommentaren till varje kapitel inleds med en kort översikt över kapitlets innehåll. I vissa kapitel i kommande häften (t.ex. 13, 17 och 42 kap.) kan nog dessa inledningar med fördel vara något fylligare än i detta häfte. Själva kommentartexten föregås också av två korta avsnitt benämnda ”Inledande anmärkningar” respektive ”Historik m.m.”. Här slår författarna i det första avsnittet av de två fast den teleologiska lagtolkningsprincipen som grund för kommentaren och därvid betydelsen av prejudikat, motiv och doktrin. I det andra avsnittet tas avstamp i 1948 års reform och sedan presenteras några av rättegångsbalkens bärande principer, domstolarnas konstitutionella ställning, europarättens inflytande m.m. Dessa två avsnitt — som tillsammans fyller fyra sidor — skulle jag önska att författarna ger ett större utrymme i samband med framtida revideringar. Riktigt djup förståelse för processordningen är enligt min mening nära nog omöjlig att vinna, utan att man sätter sig in i diskussionerna vid balkens tillkomst och därpå följande reformer och, vad gäller det senare, främst det arbete Ingvar Gullnäs Rättegångsutredning åstadkom. Och de sålunda grundlagda principerna är inte bara av historiskt eller teoretiskt intresse, utan av stor betydelse när enskilda bestämmelser i balken skall tolkas och tillämpas i praktiken.

Den enda invändning i sak i dessa delar jag har är påståendet

att lagstiftarens uttalanden i motiven förlorat mycket av sin betydelse genom EU-inträdet. Jag har i och för sig hört och sett detta påstående tidigare, men lika litet då som nu förstätt vad påståendet egentligen grundar sig på. I själva verket är det ju så att medlemskapet i EU inte på något avgörande sätt har påverkat svensk rättskälslära; inte på ett principiellt plan och definitivt inte i praktiken.⁴ En helt annan sak är att mängden införlivad EG-rätt drastiskt sänkt kvaliteten på lagstiftningen och försämrat rättssäkerheten i Sverige. Men att utföra det resonemanget spräcker ramen för denna recension. I stället kan jag avslutningsvis och reservationslöst hälsa denna nya kommentar välkommen som ett värdefullt tillskott i varje juridiskt bibliotek.

Praktisk process I och II

Utän att på något sätt ansluta mig till dem som tid efter annan efterlyst separata rättegångsordningar för tviste- och brottmål, vill jag här inledningsvis harangera författaren Roberth Nordh för att han behandlar tviste- och brottmålsprocessen var för sig i när det gäller frågan om processens ram i de båda måltyperna. Det är pedagogiskt ett lämpligt grepp och därigenom användarvänligt. Inte minst i den praktiska hanteringen är det ju så att man sällan, om ens någonsin, ställs inför att lösa ett civil- och straffprocessuellt problem på en och samma gång. Det torde dessutom förhålla sig så att läsekretsarna för de båda delarna inte till fullo är desamma. En åklagare kanske inte har så stor nytta av Praktisk process I och många advokater är ju i dag regelmässigt specialiserade på den ena av de två

⁴ Möjligen med det undantaget att regeringens propositioner fått större betydelse i de fall då frågan är om lagar som utgör införlivade EG-direktiv.

måltyperna. I det sammanhanget finns det anledning att särskilt omnämna 5 kap. i Praktisk process II som samlat behandlar hanteringen av enskilda anspråk inom ramen för straffprocessen. Det är ett område som varit aningen försummat av såväl praktiker som teoretiker. Märkligt nog eftersom det är så pass frekvent förekommande. Och utan alltför mycket besvär skulle det kunna användas ännu flitigare i praktiken. Från brottmål avskilda skadeståndsanspråk är processekonomiskt en styggelse och borde bara få förekomma i extremfall. Här presenterar författaren klart och redigt vad som gäller för denna processymbios. De dryga tio sidorna är trots koncentrationen innehållsrika och ger svar på många frågor.

Aven här andas det i förordet (till Praktisk process I) en viss tveksamhet till behovet av ytterligare litteratur på området. Jag kan hänvisa till vad jag har anfört ovan rörande kommentaren och lägga till att böckerna i Praktisk process på ett annat sätt än kommentaren har en pedagogisk inriktning. Eller rättare sagt; en annan pedagogisk inriktning. Det är frågan om att ge läsaren en möjlighet att, som det uttrycks i förordet, snabbt sätta sig in i "en begränsad — men central — processuell fråga". Och denna uppgift fullgörs galant. Huvudregler anges kort och koncist åtföljda av konkreta exempel, vilket underlättar förståelsen. I och för sig är det så att jag i detaljer på flera punkter kanske inte till fullo håller med författaren.⁵ Men det är inte

⁵ Så har jag t.ex. en något annorlunda syn på begreppsanvändningen i vissa delar, t.ex. "grund för talan" som jag anser mindre lyckat som begrepp och kanske en annan syn på teserna i Bengt Lindells "Partsautonomins gränser" (jfr min recension i Advokaten 1989 s. 288). Men just sådana diskussioner hålls vällovligt utanför framställningen.

intressant i detta sammanhang. Det som i stället är av intresse är att Roberth Nordh på ett distinkt och lättbegripligt sätt förklarar de regler som bestämmer processramen för de två måltyperna. När man skall göra det i korta ordalag måste man av nödvändighet våga utelämna och förtiga vissa stickspår som kanske är av stort intresse i vissa andra sammanhang, t.ex. det akademiska. I stället måste man fokusera på huvudlinjerna eller anorlunda uttryckt reglernas kärna och grundläggande ändamål i ett vidare sammanhang. Denna fokusering och komprimering lyckas Roberth Nordh förträffligt med; och det utan att tappa något av vikt på vägen. Konsten att begränsa sig är en konst för mästare! I den bemärkelsen är Roberth Nordh en mästare.

Och jämfört med annan litteratur på det processrättsliga området tycker jag att Praktisk process I och II snarare utgör ett komplement än ett alternativ. Per Olof Ekelöfs serie "Rättegång" har en helt annan inriktning, bl.a. med högt ställda ambitioner vad gäller fullständighet. Åke Rehnströms m.fl. båda förnämliga böcker om förberedelsen respektive huvudförhandlingen i tvistemål är till sina karaktärer mer "domarhandledningar" och som sådana mer deklatoriska och mindre resonerande. Bengt Lindells Civilprocessen är återigen en bok som har ambitionen att vara en bredare processrättslig handbok. Förvisso är det oundvikligt att vissa överlappningar förekommer mellan alla nu nämnda böcker, men nog finns det ett eget ledigt utrymme för Praktisk process I och II att fylla.

För att fullgöra mitt "uppdrag" som recensent av Praktisk process I och II har jag också anlitat ett antal "underrecensenter". Några fis-
Inte för att de är ointressanta, utan för att de skulle avvika från huvudspåren.

kaler och assessorer vid hovrätten i Stockholm, en advokat som processar i tvistemål och en åklagare har av mig ombetts att ta del av framställningarna i Praktisk process I och/eller II. Anledningen till att jag över huvud taget nämner detta är att deras omdömen har varit oerhört entusiastiska och odelat mycket positiva. De har fram för allt framhållit den träffsäkra pedagogiken och det kon-

centrerade formatet. Det gör att jag med mycket gott samvete kan mena allvar med klyschan att böckerna i Praktisk process bör ingå i varje juridiskt bibliotek. Och på samma sätt som beträffande kommentaren kan man med välgrundad förväntan se fram emot fortsatta delar i serien Praktisk process.

Mikael Mellqvist

ANDERS STIEGLER, Fel vid villaköp — Om besiktningsmannens och fastighetsmäklarens ansvar för fel i fastighet, AB Svensk Byggtjänst 2000, 97 s.

Besiktningsmannens och fastighetsmäklarens ansvar vid fel i fastighet har hittills inte behandlats i någon större utsträckning i litteraturen. Anders Stiegler har därför undersökt och sammanställt rättsläget med utgångspunkt i den privata villaköparens situation. Arbetet fokuserar på hur bedömningen av besiktningsmannens och fastighetsmäklarens respektive vårdslöshet skall företas. De skadeståndsrättsliga rekvisiten skada och adekvat kausalitet har lämnats utanför utredningen. Framställningen riktar sig snarare till professionellt verksamma inom området än till genomsnittliga villaköpare. Utredningen som ursprungligen är en uppsats för avläggande av jur. kand. examen hade blivit mer lättillgänglig om den redigerats.

Inledningsvis redogör Stiegler för det köprättsliga ansvaret vid överlåtelse av fastighet och förekommande feltyper. Utredningen begränsas till fel enligt 4 kap. 19 § jordabalken. Stiegler är emellertid mindre klar och tydlig i sin behandling av jordabalkens felregler än vad han är i den fortsatta framställningen, vilket får visst genomslag i övriga avsnitt.

I därpå följande avsnitt diskuteras besiktningsmannens ansvar för brister och fel i fastighet. Stiegler

karaktäriserar besiktningsuppdraget som en immateriell tjänst där avtalets utformning bestämmer parternas respektive skyldigheter. Med denna utgångspunkt redogör Stiegler för två alternativa grunder för skadestånd, nämligen allmänna kontraktsrättsliga principer och genom analogi med konsumenttjänstlagen. Tyngdpunkten ligger på redogörelsen för skadestånd enligt allmänna kontraktsrättsliga principer. Bedömningen av besiktningsmannens vårdslöshet diskuteras med utgångspunkt i dennes informationsplikt, valet av teknisk metod och utförandet av själva besiktningen. Stiegler betonar att rättsläget vid bedömningen av en handlingsnorm för besiktningsmannen alltså är osäkert.¹ Han menar att utgångspunkten vid vårdslöshetsbedömningen bör vara köparens undersökningsplikt justerad med hänsyn till omfattningen av uppdragsavtalet. Därefter diskuterar Stiegler analogier med konsumenttjänstlagen, fallet att besiktningsmannen har anlåtats av säljaren varpå köparens ersätt-

¹ Sedan boken trycktes har rättspraxis blivit något fylligare i och med NJA 2001 s. 269 som behandlar besiktningsmans ansvar vid tillämpning av Svenska Byggingenjörers Riksförbunds modellavtal för överlåtelsebesiktning.

ningsanspråk vilar på kvasikontraktuell grund samt avslutningsvis konsekvenser av omsättning av besiktningssprotokoll. Arbetets titel "Fel vid villaköp — om besiktningensmannens och fastighetsmäklarens ansvar för fel i fastighet" blir här något missvisande. Stiegler konstaterar nämligen att besiktningensmannens ersättningsskyldighet inte omfattar vad som utgör fel enligt 4 kap. 19 § jordabalken.

Fastighetsmäklarens verksamhet styrs som bekant av lagen (1995:400) om fastighetsmäklare. Fastighetsmäklarens roll är unik till följd av det lagreglerade ansvaret mot både köpare och säljare. Lagstiftningen innehåller såväl handlingsnormer som regler om skadestånd. Framställningen fokuserar på handlingsnormerna och bedömningen av mäklarens agerande i fall av åsidosättande av dessa. En avvikelse från de handlingsnormer som utgör god fastighetsmäklarsed innebär att fastighetsmäklaren har agerat vårdslöst. Stiegler understryker att mäklaren kan bli ersättningsskyldig oavsett om det är fråga om ett fel i fastig-

heten i enlighet med 4 kap. 19 § jordabalken, eller om det gäller en brist som borde ha upptäckts. Härav följer att fastighetsmäklarens ansvar kan kollidera med både köparens och säljarens. Avsnittet innehåller förtjänstfulla sammanställningar av hovrättspraxis, Mäklarsamfundets ansvarsnämnd, Fastighetsmarknadens reklamationsnämnd och Allmänna reklamationsnämnden. Liksom i avsnittet om besiktningensmannens ansvar avslutas avsnittet om fastighetsmäklaren med en kort orientering om ansvarsförsäkringen.

I det fjärde och avslutande avsnittet gör Stiegler en genomgång av ett antal försäkringslösningar — SF-säljarförsäkring, överlåtelseförsäkring och ägarbytesförsäkring. Dessa avser att ta över antingen köparens eller säljarens ansvar enligt jordabalken vilket innebär att de antingen täcker dolda fel eller brister som hade kunnat upptäckas vid en undersökning av fastigheten.

Sara Albrecht